

6. Давиденко Л. М. та ін. Организация работы районной (городской) прокуратуры. — Харьков: ИПК, 1994. — 115 с.
7. Організація роботи в органах прокуратури: навч. посіб. для юрид. вузів і факультетів / І.Є. Марочкін, П.М. Каркач., О.Б. Черв'якова та ін.: [за заг. ред. проф. І.Є. Марочкіна, доц. О.М. Толочка]. — Х.: Національна юридична академія України ім. Я. Мудрого, 2002. — 196 с.
8. Якимчук М.К. Проблеми управління в органах прокуратури України: теорія і практика: монографія. — К: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2001. — 440 с.
9. Михайленко О.Р. Прокуратура України: підручн. — К.: Юрінком Інтер, 2005. — 296 с.
10. Участь прокурора у виконавчому провадженні: теоретико-прикладні проблеми, новації, шляхи оптимізації: монографія / М.В. Руденко, С.О. Малахов. — К.: Алерта, 2013. — 204 с.
11. Давиденко Л. Питання організації роботи та управління в органах прокуратури / Л. Давиденко, П. Каркач // Вісник прокуратури. — № 4. — С.12-14.

УДК 34.03 : 347.417 : 344

Гаманюк Л. О., здобувач кафедри
теорії держави і права НУ «ОЮА»

Особливості юридичного обов'язку у військовому праві

У статті військовий обов'язок розкрито як різновид юридичного обов'язку. Наведено особливі суб'єктні складові та зміст військових обов'язків. Розкрито місце військового обов'язку у правовому статусі людини та громадянина, у зв'язку з цим встановлено особливість призначення військового обов'язку в українському праві.

Ключові слова: правовий статус військовослужбовців, військовозобов'язані, юридичний обов'язок, військовий обов'язок.

В статье воинская обязанность охарактеризована как разновидность юридической обязанности. Рассмотрен особый субъектный состав и содержание военных обязанностей. Определено место воинской обязанности в правовом статусе человека и гражданина, в связи с этим установлена особенность и назначение воинской обязанности в украинском праве.

Ключевые слова: правовой статус военнослужащих, военнообязанные, юридическая обязанность, воинский долг.

The article defines the legal relationship and the army. The military obligations are considered as a kind of legal obligation. Examples of military duties in the articles of the Constitution of Ukraine. Disclosed place of military duty in the constitutional status and legal status of man and citizen. At its core is a legal obligation of a necessity of human behavior and citizens before the Constitution and laws of Ukraine.

Keywords: legal duty, military duty, military service, mobilization.

У демократичному суспільстві взаємозв'язок і єдність прав та обов'язків виявляються через їх взаємозумовленість, а також рівність основних прав та обов'язків. Юридичні обов'язки людини та громадянина — це встановлені і гарантовані державним примусом вимоги до поведінки індивіда, офіційна міра належної поведінки.

Найбільш розгорнуте і глибоке теоретичне опрацювання обов'язку є у загально-теоретичній юриспруденції та теорії військового права. Конструктивні висновки, що

багато в чому розділяються нами, знаходимо в працях П.П. Богуцького, В.В. Дудченко, В.М. Корякіна, Н.М. Крестовської, Л.І. Летнянина, Л.Г. Матвеевої, Н.І. Матузова, Ю.М. Тодики, Ю.М. Оборотова, А.А. Ходусова, Б.С. Ебзеєва тощо.

Юридичні обов'язки людини і громадянина зазвичай закріплюються в конституціях і деталізуються в поточному законодавстві. Встановлені конституціями юридичні обов'язки можуть стосуватися одночасно людини і громадянина, а можуть зобов'язувати тільки громадянина.

Юридичні обов'язки людини: дотримуватися конституції та законів, платити податки, зберігати природу і довкілля, дбайливо ставитися до природних багатств, отримати повну загальну середню освіту.

Юридичний обов'язок громадянина – захист Батьківщини [1, 208-209].

Велике значення відіграє належна реалізація людиною та громадянином юридичних обов'язків, без яких Українська держава та суспільство не змогли б існувати. Юридичні обов'язки є об'єктивною необхідністю, вимогою, яка ставиться суспільством до людини з тим, щоб не порушувались права іншої особистості та суспільство могло функціонувати нормально і стабільно [2, 165].

Юридичні обов'язки – це необхідний компонент оптимальної взаємодії держави, права та особистості, без яких неможливі ні збалансована політико-правова система, ні ефективне правове регулювання, ні чіткий і розумний правопорядок, ні інші стани та прояви суспільного життя [3, 284].

Юридичні обов'язки – умови функціонування конституційних інститутів та державного управління, основа підтримки стабільності у суспільстві.

Юридичний обов'язок – правова міра необхідної поведінки суб'єкта.

У широкому соціальному контексті юридичних обов'язків неможливо бачити тільки інтереси особистості або навпаки, тільки інтереси суспільства. Необхідним є урахування, що вони повинні поєднуватися та узгоджуватися [4, 284].

У сучасній науковій та навчальній літературі військову службу розглядають переважно як обов'язок.

Правовою основою військового обов'язку і військової служби є Конституція України, Закони України «Про військовий обов'язок і військову службу», «Про оборону України», «Про Збройні Сили України», «Про мобілізаційну підготовку і мобілізацію», інші закони України, а також прийняті відповідно до них укази Президента України та інші нормативно-правові акти щодо забезпечення обороноздатності держави, виконання військового обов'язку, проходження військової служби, служби у військовому резерві та статусу військовослужбовців, а також міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Відповідно до законодавства існує військова служба, на яку згідно зі ст. 17 Конституції України покладено оборону України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканості, забезпечення захисту державного кордону та національної безпеки України.

Сутність військової служби в тому, що це – державна служба особливого характеру, яка полягає в професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян України, пов'язаних із захистом Вітчизни [5, 47].

Якщо розглядати ч. 2 ст. 65 Конституції України, то у цьому аспекті перевага віддається тільки військовому обов'язку.

Виконання військового обов'язку полягає у тому, що громадянин України не

шляхом укладання контракту за власної ініціативи, а за призовом починає проходити військову службу та в деяких інших випадках. З іншого боку, військовий обов'язок не змінює своєї юридичної природи у тому разі, якщо громадянин свідомо та за власним бажанням йде до військового комісаріату і підлягає призову на строкову військову службу. Реалізація права на військову службу – це свідоме виконання конституційного військового обов'язку.

Військовослужбовцями вважаються такими, громадяни України, що виконують обов'язки військової служби, коли перебувають:

- на території військової частини або в іншому місці роботи (занять) протягом робочого (навчального) часу, включаючи перерви, встановлені розпорядком (розкладом занять);

- на шляху прямування на службу або зі служби, під час службових поїздок, повернення до місця служби;

- поза військовою частиною, якщо перебування там відповідає обов'язкам військовослужбовця або його було направлено туди за наказом відповідного командира (начальника);

- під час виконання державних обов'язків, у тому числі у випадках, якщо ці обов'язки не були пов'язані з військовою службою;

- під час виконання обов'язку з урятування людського життя, охорони державної власності, підтримання військової дисципліни та охорони правопорядку.

У наведеному положенні перелічено обставини, за яких особа проходить військову службу, вважається такою, що виконує обов'язки військової служби.

Виконання обов'язків військової служби пов'язано із перебуванням військовослужбовця у встановлених законом місцях та виконанням певних юридичних обов'язків, а також впливає на вирішення різноманітних службових питань.

Поки існує призов громадян та військовий обов'язок, реалізація останнього має бути чіткою та беззастережною. У зв'язку з цим є нагальна необхідність наукового розроблення змісту військового обов'язку.

На сучасному етапі розвитку світового співтовариства значущість та важливість належної реалізації юридичних обов'язків не тільки не зменшується, а навпаки – дедалі зростає. Ця проблема пов'язана з існуванням певної розбалансованості між правами і юридичними обов'язками людини і громадянина у різних державах світу, в тому числі в Україні, а також наявністю суттєвого дисбалансу між названими категоріями на міжнародному рівні. Дають себе знати і чинники міжнародної нестабільності: сепаратизм, регіональний екстремізм, міжнародний тероризм, які набувають все більше трансграничних ознак та й зараз не можуть не турбувати будь-яку державу.

Юридичний обов'язок – є законною перешкодою на шляху довільності, хаосу, свавілля, неорганізованості, всього деструктивного та такого, що заважає нормальному розвитку та функціонуванню воєнної організації держави [6, 119].

Реалізація юридичного обов'язку щодо відбування військової служби відповідно до закону здійснюється на підставі перш за все Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» та деяких інших нормативно-правових актів.

Військовий обов'язок встановлюється з метою забезпечення комплектування Збройних Сил України, інших військових формувань особовим складом у разі мобілізації, а також для підготовки в мирний час військово-навчених ресурсів військово-зобов'язаних і призовників.

Відповідно до законодавства громадяни України, які приписані до призовних дільниць або перебувають у запасі Збройних Сил України чи проходять службу у військовому резерві, зобов'язані: прибувати за викликом районного (міського) військового комісаріату для оформлення військово-облікових документів, приписки, проходження медичного огляду, направлення на підготовку з метою здобуття або вдосконалення військово-облікової спеціальності, призову на військову службу або на збори військовозобов'язаних; проходити медичний огляд та лікування в лікувально-профілактичних закладах згідно з рішеннями комісії з питань приписки, призовної комісії або військово-лікарської комісії районного (міського) військового комісаріату; проходити підготовку до військової служби, військову службу і виконувати військовий обов'язок у запасі; виконувати правила військового обліку, встановлені законодавством.

Чітко простежується взаємозв'язок обов'язку з відбуванням військової служби відповідно до закону з юридичним обов'язком захищати Вітчизну. Під час реалізації військового обов'язку здійснюється підготовка громадян до виконання юридичному обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України. У зазначеному випадку побачимо й зворотний вплив, тобто вплив юридичного обов'язку захищати Вітчизну на реалізацію військового обов'язку.

Юридичний обов'язок полягає в необхідності виконання уповноваженою особою певних дій (або утриматися від них) з метою дотримання відповідного суб'єктивного права іншого учасника правовідношення [7, 153].

Річ у тім, що для реалізації юридичного обов'язку щодо захисту Вітчизни та виникнення відповідних правовідносин необхідний юридичний факт у вигляді збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальної цілісності [8]. У зв'язку з цим можуть вводитися воєнний стан та часткова або загальна мобілізація. Особи, які призиваються за мобілізацією у стислі строки, виконують юридичний обов'язок громадян захищати свою Вітчизну. Юридичний обов'язок захищати Вітчизну виникає лише тоді, коли з'являється загроза та коли є від чого захищатися.

Відповідно до Закону України «Про мобілізаційну підготовку і мобілізацію», посадові особи, винні в порушенні законів України та інших нормативно-правових актів з питань мобілізаційної підготовки та мобілізації, а також громадяни за невиконання своїх обов'язків щодо мобілізаційної підготовки та мобілізації несуть відповідальність згідно із законом.

У сучасних умовах має отримати свій розвиток ще одна форма захисту Вітчизни — проходження альтернативної (невійськової) служби в умовах особливого правового режиму. В такий період юридичний обов'язок захищати Вітчизну може бути реалізований не тільки у формі несення військової служби, а й у формі проходження альтернативної цивільної служби. На осіб, що її проходять слід покласти обов'язки стосовно забезпечення армії всім необхідним, включаючи евакуацію з фронту поранених, їх лікування, евакуацію бойової техніки, транспортних засобів, зброї, що вийшли з ладу, але підлягають відновленню [9, 53].

Названі юридичні обов'язки є різними за суб'єктивним складом, що їх реалізує. Юридичний обов'язок відбувати військову службу стосується лише військовозобов'язаних, у той час як обов'язок захищати Вітчизну, її незалежність, територіальну цілісність — є юридичним обов'язком всіх громадян України» [10, 30].

Слід розділяти реалізацію юридичного обов'язку із захисту Вітчизни та про-

ходженням військової служби відповідно до закону. Якщо юридичні обов'язки захищати Вітчизну, піклуватися про дітей або батьків, узгоджувати межі власної свободи зі свободою інших дійсно коріняться у наддержавній природі людини, то військовий обов'язок або обов'язок щодо сплати податків виникли та розвиваються саме як обов'язки громадянина.

Військовий обов'язок громадян України виконує не тільки функцію комплектування підрозділів Воєнної організації держави, а й навчання громадян військовій справі, для отримання необхідних навичок, знань та вмінь для належного захисту Вітчизни у разі потреби.

Військовий обов'язок, хоч і безпосередньо не встановлений у жодній із норм Конституції, але повною мірою є саме юридичним обов'язком громадян. Але треба розуміти, що скасування призову громадян на строкову військову службу в повному обсязі військовий обов'язок не скасує. Він все одно залишатиметься, але в інших формах. У зв'язку зі скасуванням призову як найсуттєвішої форми військового обов'язку значення останнього буде мінімізоване.

Відповідно до юридичної природи лише два обов'язки є суто обов'язками громадян нашої держави, серед яких чільне місце посідає саме військовий обов'язок. На відміну від реалізації деяких інших обов'язків, при реалізації військового обов'язку громадянином України держава виступає єдиним уповноваженим суб'єктом.

Характерною особливістю військового обов'язку треба вважати його суто персоніфікований характер.

Специфіка військового обов'язку полягає й у тому, що суб'єктами його реалізації є громадяни України:

- чоловічої статі, які мають відповідні якості, у тому числі належний стан здоров'я;
- жіночої статі – за відповідною фаховою підготовкою, повинні виконувати військовий обов'язок згідно із законодавством.

Характерною специфікою військового обов'язку є те, що цей обов'язок безпосередньо пов'язаний із забезпеченням національної безпеки та реалізацією інших конституційно значущих завдань, що є дуже важливим для держави і суспільства.

Реалізуючи військовий обов'язок, громадянин починає проходити військову службу і його статус трансформується у статус військовослужбовця, що пов'язано з обмеженням деяких прав і свобод.

Юридичний обов'язок є самостійною юридичною категорією, яка характеризується особливими ознаками, а саме:

- необхідна поведінка, змістом якої є зміст від порушення заборон і необхідності виконання обов'язків;
- необхідна поведінка, яка передбачена, з метою задоволення інтересів уповноваженої особи;
- необхідна поведінка, яка має юридичний характер, тобто закріплена правовою нормою.

Військовий обов'язок – є юридичним обов'язком, якому притаманні усі характерні риси останнього. У той же час зазначений обов'язок має свою специфіку, яка полягає у тому, що:

- передбачений Конституцією України, але встановлюється виключно законом;
- має суто персоніфікований характер;
- суб'єктами його реалізації є громадяни України, як правило чоловічої статі, що

мають відповідні якості, у тому числі належний стан здоров'я та жіночої статі за відповідною фаховою підготовкою;

- цей обов'язок безпосередньо пов'язаний із забезпеченням національної безпеки та реалізацією інших конституційно значущих завдань;

- початок реалізації громадянином військового обов'язку та проходження військової служби означає трансформацію його статусу в статус військовослужбовця, що передбачає обмеження можливостей реалізації деяких конституційних прав і свобод;

- особливий соціальний захист громадян, що реалізують цей обов'язок.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Крестовська Н.М. Теорія держави і права. Підручник. Практикум. Тести : підручник / Н.М. Крестовська, Л.Г. Матвєєва. — К. : Юрінком Інтер, 2015. — 584 с.
2. Тодика Ю.М. Конституційно-правовий статус людини і громадянина в Україні / Ю.М. Тодика, О.Ю. Тодика. — К.: Ін Юре, 2004. — 368 с.
3. Матузов Н.И. Актуальные проблемы теории права / Н.И. Матузов. — Саратов : Изд-во Саратов. гос. академии права, 2004. — 512 с.
4. Эбзеев Б.С. Личность и государство в России: взаимная ответственность и конституционные обязанности / Б.С. Эбзеев. — М. : Норма, 2007. — 384 с.
5. Богуцький П.П. Основи військового права України : курс лекцій / П.П. Богуцький, С.М. Скуріхін. — 2-ге вид., перероб. та доп. — Одеса : Фенікс, 2001. — 343 с.
6. Корякин В.М. Введение в теорию военного права : монография / В.М. Корякин // Право в Вооруженных Силах — консультант. — М. : «За права военнослужащих», 2007. — Вып. 73. — С. 111—119.
7. Общетеоретическая юриспруденция : учеб. курс / авт. кол. : Ю.Н. Оборотов и др. ; НУ «ОЮА». — Одесса : Фенікс, 2011. — 437 с.
8. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 6 квітня 2000 р. № 1647-III // Відом. Верхов. Ради України. — 2000. — № 28. — Ст. 224.
9. Ходусов А.А. Альтернативная гражданская служба в мирное и военное время / А.А. Ходусов // Актуальные проблемы правового обеспечения прохождения военной службы в Российской Федерации. Сер. «Право в Вооруженных Силах — консультант». — М. : За права военнослужащих, 2006. — Вып. 62. — С. 47—55.
10. Летнянчин Л.І. Конституційні обов'язки людини і громадянина в Україні : проблеми теорії і практики : монографія / Л.І. Летнянчин. — Х. : Видавець СПД ФО Валнярчук Н. М., 2006. — 256 с.

